

ПСИХОЛОГІЧНИЙ СУПРОВІД РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОГО СТАНДАРТУ БАЗОВОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

Чемодурова Юлія,

кандидатка психологічних наук, доцентка кафедри менеджменту освіти та психології Запорізького обласного інституту післядипломної педагогічної освіти, обласна координаторка НУШ

У контексті реформування системи освіти, впровадження Концепції Нової української школи та прийняття нового Державного стандарту базової середньої освіти (ДСБСО) особливо гостро відчувається відсутність ефективної моделі психологічного супроводу професійної діяльності педагогів, що пов'язано з вичерпаністю існуючих підходів до розуміння його сутності, переважно побудованих на системі вимог до професійно важливих якостей особистості та формалізованому розгляді траєкторії професійного розвитку. Реалізація компетентнісного підходу в Новій українській школі, впровадження міжпредметної інтеграції, метапредметної орієнтації та інших трендів освітньої практики вимагають не тільки істотних змін професійної підготовки сучасного педагога, а й перегляду орієнтирів психологічного супроводу освітнього процесу.

Нормативно-правове регулювання діяльності практичного психолога системи освіти в умовах упровадження Концепції НУШ та реалізації нового ДСБСО відбувається відповідно до чинного законодавства: законів України «Про освіту» (2017), «Про базову середню освіту» (2020), положень «Національної стратегії розбудови безпечного і здорового освітнього середовища у Новій українській школі» (2020), професійного стандарту «Практичний психолог закладу освіти» (2020), Положення про психологічну службу системи освіти України (2018), які дають можливість визначити основні напрями діяльності практичного психолога щодо зазначеної проблеми та наповнювати їх необхідним змістом.

Психологічний супровід освітнього процесу стає одним з основних завдань діяльності практичного психолога закладу освіти в контексті впровадження Державного стандарту як початкової, так і базової середньої освіти. Саме фахівці психологічної служби стають важливими агентами змін, перебуваючи в центрі освітньої реформи і фасилітуючи дії всіх суб'єктів освітнього процесу через організацію та здійснення відповідного психологічного супроводу на новому рівні [5].

Під **психологічним супроводом** ми розуміємо систему організаційних, діагностичних, консультативно-розвивальних і рефлексивних заходів щодо створення умов для успішної адаптації особистості, досягнення цілей її особистісного і професійного розвитку [7].

Виходячи з нормативно визначених професійних компетентностей, практичний психолог у межах реалізації ДСБСО організовує свою діяльність із забезпечення:

- психологічного супроводу професійної діяльності педагогів через здійснення психологічної просвіти з актуальних питань вікової і педагогічної психології, сучасних підходів до процесу навчання і виховання дітей; оволодіння ними новими прийомами діяльності; формування психологічної готовності вчителя до змін і впровадження новацій; формування професійної рефлексії педагога тощо;
- психологічного супроводу учнів п'ятих класів щодо вирішення проблем їх адаптації під час переходу у базову школу, який передбачає постійний моніторинг процесу розвитку дитини у динаміці;
- здійснення психологічної діагностики з метою отримання об'єктивної оцінки особистісного зростання, емоційних станів, психологічного клімату учнівських і педагогічного колективів, задоволеності освітнім процесом, тощо;
- здійснення психологічного аналізу успіхів і недоліків реалізації ДСБСО в закладі освіти та внесення на основі нього пропозицій щодо корегування процесу.

Сутнісною характеристикою психологічного супроводу реалізації нового Державного освітнього стандарту є створення умов переходу учасників освітнього процесу від допомоги до самодопомоги. Так, можна сказати, що в процесі психологічного супроводу практичний психолог закладу створює умови та надає вчителю і учню підтримку для переходу від позиції «я не можу» до позиції «я можу сам справлятися зі своїми труднощами», тобто відбувається пошук прихованих ресурсів особистості, опора на її можливості та створення на цій основі умов для подальшого особистісного і професійного розвитку.

Відповідно до Концепції Нової української школи основним агентом змін є вчитель, який набуває академічної свободи, може створювати власні авторські навчальні програми, на власний розсуд обирати підручники, методи, стратегії, способи і засоби навчання; активно виражати власну фахову думку тощо [1]. Змінюється і основна роль учителя в процесі навчання – він набуває ролі коуча, фасилітатора, тьютора, модератора в індивідуальній освітній траєкторії дитини. Все це потребує іншого підходу до супроводу професійного розвитку педагогічних працівників, зокрема у набутті ними психологічної компетентності у вирішенні питань щодо особливостей навчання та виховання учнів певних вікових категорій.

На нашу думку, психологічний супровід упровадження нового ДСБСО має бути організований на різних етапах професійної діяльності вчителя, що дозволяє забезпечити позитивні психологічні умови для формування його професійної мотивації до змін та сприяє полегшенню адаптації учнів при переході у базову школу.

Відтак, на наш погляд, основними аспектами психологічного супроводу успішної реалізації ДСБСО є:

1. Формування психологічної готовності вчителів до змін та інновацій.
2. Підвищення психолого-педагогічної компетентності вчителя з питань вікової і педагогічної психології.

3. Усвідомлення педагогами своєї ролі щодо створення сприятливих умов для успішної адаптації учнів п'ятих класів, важливості дотримання наступності основних підходів у викладанні.

4. Усвідомлення педагогами особливостей педагогічної взаємодії з учнями, застосування форм і методів групової та індивідуальної роботи під час навчання.

5. Попередження розвитку професійних деструкцій педагогів (зокрема професійного вигорання і деформацій).

Розглянемо кожний з них.

1. Під готовністю вчителя до змістовних змін діяльності та впровадження новацій розуміється сукупність якостей учителя, що визначають його спрямованість на розвиток як власної педагогічної діяльності, так і діяльності всього колективу закладу освіти; його здатність виявляти актуальні проблеми процесу навчання, знаходити та реалізувати ефективні способи їх вирішення. Виходячи з цього, психологічна складова готовності вчителя до реалізації нового змісту освіти, заснованого на формуванні компетентностей, передбачає, перш за все, сформованість у педагога рефлексивно-аналітичних та діяльнісно-практичних умінь та навичок.

Отже, *психологічну готовність до реалізації ДСБСО* будемо розглядати як цілісний психологічний феномен, що поєднує *когнітивний* (знання новацій, способів їх застосування тощо), *афективний* (позитивне ставлення до змін, емпатія, переважання позитивних емоцій у професійній діяльності тощо) та *конативний* (діяльнісний) компоненти. Основними характеристиками психологічної готовності до діяльності за новим освітнім стандартом стають: креативність, висока відповідальність і творча активність у реалізації професійних функцій.

У цьому контексті робота психолога закладу освіти щодо формування психологічної готовності педагогів охоплює:

1) Виявлення рівня поінформованості, загального ставлення щодо проблеми, розуміння змісту нововведень (наприклад, організація дискусій для визначення позицій, переконання; тестування з метою самоперевірки обізнаності з подальшим обговоренням спірних питань і «розвіювання» міфів; усвідомлення та аналіз труднощів, подолання бар'єрів у сприйнятті новацій тощо).

2) Пошук наявних і/або прихованих особистісних ресурсів (наприклад, проведення тренінгів, інтерактивних занять з використання проєктивних методів і методик).

3) Робота з кейсами (обговорення реальних проблемних ситуацій педагогічної практики та спільний пошук шляхів їх вирішення).

4) Розвиток саморегуляції педагогічного працівника (зокрема проведення занять з аутотренінгу, розвиток навичок застосування медитативних технік, прийомів емоційної саморегуляції тощо).

Важливо, що психолог у такій взаємодії з педагогом стає для нього: фасилітатором, який надає впевненість у своїх силах і підтримує, спираючись на психологічне знання; співрозмовником, який бачить педагогічну ситуацію з іншої позиції, але розуміє і приймає позицію вчителя; ігротехніком, який

створює для педагога ситуацію рефлексивного аналізу його досвіду; партнером у педагогічній діяльності, який бере участь у проєктуванні освітнього процесу.

2. Підвищення психолого-педагогічної компетентності вчителя з питань вікової і педагогічної психології в межах психологічного супроводу реалізації ДСБСО знаходиться в площині просвітницької роботи практичного психолога з педагогічним колективом закладу.

Просвітницька робота є традиційною складовою шкільної психологічної практики [5], яка спрямована на створення умов для отримання педагогами професійно і особистісно значущих психологічних знань та набуття навичок, що дозволяють їм:

- 1) організувати ефективний процес предметного навчання школярів на основі компетентнісного, особистісно зорієнтованого і діяльнісного підходів;
- 2) будувати взаємини з іншими учасниками освітнього процесу (учнями, їх батьками) з дотриманням принципів педагогіки партнерства;
- 3) усвідомити і осмислити себе в професії та свою нову роль в освітньому процесі, а саме роль фасилітатора, тьютора, модератора індивідуальної освітньої траєкторії дитини.

У контексті впровадження Концепції Нової української школи та переходу на новий Державний стандарт базової середньої освіти все більш актуальними для педагога стають питання психологічних особливостей навчання та міжособистісної взаємодії з підлітками – учнями базової школи. Тому одним із завдань практичного психолога, як носія спеціального наукового знання, у роботі з педагогами є розкриття питань специфіки психологічного розвитку дітей підліткового віку взагалі, та особливості поведінки і сприйняття інформації сучасними підлітками зокрема.

Так, важливою є просвіта вчителів, які планують працювати в п'ятих класах, щодо психологічних особливостей розвитку п'ятикласників, які сьогодні відносяться до вікової категорії «молодші підлітки». На наш погляд, доцільним є спільний з педагогами розгляд таких питань, як:

- підходи до розуміння проблематики розвитку сучасного підлітка;
- закономірності психофізіологічного розвитку в підлітковому віці та вплив цих процесів як на когнітивний розвиток, так і на формування особистісних структур п'ятикласника;
- особливості соціально-психологічної взаємодії сучасних молодших підлітків з однолітками і дорослими, основи побудови ефективної комунікації в п'ятому класі;
- проблеми адаптації дітей під час переходу у базову школу та інші.

Таке навчання може відбуватися на спеціально організованих для вчителів заняттях або в межах інших педагогічних і методичних заходів за участі практичного психолога. Але важливим є своєчасність та стратегічність у плануванні таких заходів.

3. Питання створення сприятливих умов для успішної адаптації п'ятикласників вирішується практичним психологом, з одного боку, в межах просвітницького напрямку діяльності у роботі з педагогічним колективом, з

іншого – в межах профілактики соціально-психологічної дезадаптації у роботі з учнями-п'ятикласниками.

Зазначимо, що перехід дитини з початкової до базової школи є одним з переломних моментів під час шкільного навчання. Зміна освітнього середовища, навколишньої обстановки, звичних умов, сфери спілкування та ритму життя, підвищення з боку дорослих вимог до самостійності та відповідальності за навчання, інтенсивні розумові навантаження – все це викликає у дитини хронічну емоційну напруженість, тривожний стан, провокуючи зниження соціально-психологічної адаптації, що у свою чергу негативно впливає на особистісний розвиток, психічне здоров'я та може призвести до дезадаптації.

Прояв адаптаційного синдрому у п'ятикласників, який триває в середньому від трьох тижнів до декількох місяців, є закономірним явищем. Проте успішна подальша адаптація або, навпаки, розвиток дезадаптації, буде залежати від умов освітнього середовища, в якому знаходиться дитина. Труднощі адаптації п'ятикласників найчастіше зумовлені:

- закономірною зміною рольової позицій самого учня в шкільній ієрархії («старший» – у початковій, «молодший» у середній школі);
- збільшенням навчального навантаження, зміною режиму дня;
- змінами у системі і формах навчання; змістом програм початкової та основної школи;
- відмінностями у вимогах серед учителів-предметників;
- збільшенням кількості вчителів, що викладають у класі та необхідністю пристосування до своєрідного темпу, особливостей мовлення, стилю викладання кожного вчителя;
- зміною стилю спілкування вчителів з дітьми (тенденції до деіндивідуалізації учнів).

Відтак, важливим акцентом у просвітницькій роботі з педагогами, які викладатимуть у п'ятих класах, в контексті психологічного супроводу реалізації нового Державного освітнього стандарту є:

- розуміння змісту адаптаційного синдрому п'ятикласників та його впливу на процес пізнання, засвоєння інформації та поведінку молодших підлітків;
- полегшення процесу адаптації учнів за рахунок дотримання принципу наступності у підходах щодо викладання та міжособистісної взаємодії;
- створення умов для попередження виникнення труднощів у адаптації до навчання у базовій школі, розвитку шкільної дезадаптації.

4. Успішність реалізації нового Державного освітнього стандарту пов'язана також із зміною педагогічної взаємодії вчителя з учнями.

Створення безпечного і психологічно комфортного освітнього середовища є одним із основних принципів Нової української школи. У Національній стратегії розбудови безпечного і здорового освітнього середовища у Новій українській школі [3] підкреслюється, що безпечне освітнє середовище передбачає: 1) безпечні й комфортні умови праці та навчання для всіх суб'єктів освітнього процесу; 2) створення інклюзивного і мотивувального простору в закладі освіти; 3) відсутність дискримінації та насильства, зокрема булінгу

(цькування). І якщо перша з названих складових стосується створення і підтримки здорових та безпечних умов життєдіяльності, навчання і праці, то наступні пов'язані із забезпеченням емоційної, психологічної безпеки учасників освітнього процесу, задля якої необхідно створити та підтримувати у закладі атмосферу спільної поваги й відповідального ставлення один до одного у міжособистісній взаємодії [8].

Результати моніторингу третіх класів Нової української школи, проведеного Міністерством освіти і науки у жовтні-листопаді 2019 року і оприлюдненого у серпні 2020 року [2], дає підстави стверджувати, що вчителі продовжують дотримуватися у взаємодії з учнями стилю «домінування / конфлікт». Також багато труднощів у педагогів викликає організація та застосування групових форм і методів роботи учнів під час уроку. Такий тип взаємодії на уроці допомагає вчителям підтримувати дисципліну в класі, але суперечить принципам особистісно орієнтованого і діяльнісного підходів у навчанні, які покладено в основу Концепції Нової української школи.

Отже, подолання цих бар'єрів стає завданням психологічного супроводу впровадження нового освітнього стандарту у базовій школі. Так, діяльнісний підхід в освіті сьогодні визнається, з одного боку, основним інструментом реалізації компетентнісної парадигми в освіті, з іншого, – механізмом запровадження Державного стандарту як початкової, так і базової середньої освіти. Застосування діяльнісних методів на уроці вимагає від учителя принципово нового підходу до проєктування своєї діяльності, її переорієнтації з ілюстративно-пояснювального викладання матеріалу до організації його самостійного, продуктивного вивчення учнями.

Враховуючи те, що діяльнісний підхід не є окремим методом, ситуативною стратегією або педагогічною технікою, а передбачає наскрізне, системне застосування в освітньому процесі, сучасному вчителю в умовах реалізації ДСБСО необхідна ефективна допомога психолога, який володіє основами діяльнісного підходу. Важливо зазначити, що діяльнісний підхід в освіті є вітчизняним підходом. І хоча ідея про ефективне засвоєння знань особистістю через активне пізнання навколишнього світу і предметну діяльність, має давнє коріння, лише з розробкою психологічної теорії діяльності та діяльнісного підходу вона отримала своє наукове обґрунтування. У педагогічній психології сьогодні існує достатньо різних концепцій і теорій, які становлять основу технології реалізації діяльнісного підходу в освіті, однак на практиці її впровадження досить часто обмежується використанням окремих методів навчання щодо активізації навчально-пізнавальної діяльності учнів на певних етапах заняття.

Таким чином, основою реалізації діяльнісного підходу в освіті є знання і розуміння педагогами умов розвитку пізнавальних інтересів дитини та психологічної теорії етапності формування розумових дій, що є провідним механізмом когнітивного розвитку людини, процесу навчання, передбачає активну дію, взаємодію, рух і позитивні емоції [4]. Саме тому практичний психолог закладу освіти має стати помічником педагога у засвоєнні таких

психологічних теорій і напрацюванні навичок практичного використання діяльнісних методів під час уроку.

5. Сприяння збереженню та посиленню психічного здоров'я всіх учасників освітнього процесу є ще одним завданням психологічного супроводу реалізації нового Державного стандарту базової середньої освіти. Особливої уваги в цьому контексті потребує попередження розвитку професійних деструкцій педагогів, зокрема емоційного вигорання і професійних деформацій. Загальна переорієнтація освітнього процесу, що потребує зміни цілей діяльності, певна невизначеність у способах і методах реалізації нововведень, емоційне навантаження у взаємодії з учнями, інші складні робочі ситуації – все це призводить до того, що педагоги дуже швидко опиняються в зоні ризику для власної емоційної стійкості, надмірного виснаження особистісного ресурсу, що, в свою чергу, сприяє розвитку професійних деструкцій, «синдрому вигорання».

У профілактичній роботі з таким станами психолог може використовувати різні форми і методи, серед яких:

- інформування педагогів про загальнодоступні методи самопомогі, які є ефективним на перших стадіях розвитку синдрому вигорання;
- створення умов для колегіального підтримки (тренінги, «балінтовські групи» тощо), що значно підвищує ступінь задоволеності працею, допомагає зняти емоційну напругу;
- застосування рефлексивних методів аналізу професійного і життєвого шляху особистості (психобіографія);
- психологічне консультування з питань професійної діяльності вчителя, що допомагає усвідомити йому власні професійні успіхи і досягнення.

Крім того, в такій роботі психолог активно використовує різні методи арт-терапії, ділові і рольові ігри, психогімнастику, вивчення продуктів творчості, ведення щоденникових записів та інші.

Отже, узагальнюючи вищесказане, всі визначені нами компоненти психологічного супроводу впровадження нового Державного стандарту базової середньої освіти можуть бути реалізовані через такі форми організації взаємодії практичного психолога з учасниками освітнього процесу:

1. Участь у педагогічних радах і методичних об'єднаннях з надання актуальної інформації з питань вікової та педагогічної психології.

2. Проведення проблемних семінарів, спрямованих на розвиток психологічної культури педагогів.

3. Проведення психологічних тренінгів, що сприяють розвитку педагогічної рефлексії, виробленню ефективних способів взаємодії з учнями, застосуванню діяльнісних методів у викладанні, профілактиці професійного вигорання тощо.

4. Проведення психолого-педагогічних консилиумів щодо обговорення динаміки розвитку учнів, ефективності методів, що застосовуються у навчанні і вихованні, інших проблемних питань освітнього процесу.

5. Проведення індивідуального консультування вчителів з питань пошуку форм та методів роботи, врахування в освітньому процесі індивідуально-психологічних особливостей розвитку учнів тощо.

6. Відвідування уроків з метою психологічного аналізу ефективності застосування педагогічних технологій, особливостей організації діяльності учнів під час уроку, способів розвитку навчальної мотивації, стилю проведення уроку тощо; надання рекомендацій за результатами спостереження та аналізу.

7. Організація «круглих столів», дискусій, спрямованих на оптимізацію взаємин у педагогічному колективі та взаємодію всіх учасників педагогічного процесу.

8. Організація та проведення заходів антистресового спрямування із застосуванням методів і прийомів психологічного розвантаження вчителів.

Критеріями ефективності психологічного супроводу є успішність та задоволеність педагога власною професійною діяльністю [6].

Отже, психологічний супровід реалізації Державного стандарту базової середньої освіти є сьогодні одним із ресурсів розвитку системи освіти в Україні. Позитивним результатом психологічного супроводу педагогічної діяльності може стати позитивна динаміка професійної активності педагогів, підвищення рівня їх адаптованості до нових освітніх умов, удосконалення процесу викладання, що, в свою чергу, сприятиме повноцінному розвитку особистості учнів.

Більше інформації щодо питань психологічного супроводу реалізації Державного стандарту базової середньої освіти можна отримати на електронних ресурсах КЗ «ЗОПППО» ЗОР, кафедри менеджменту освіти та психології:

Рекомендована література, електронні джерела:

1. Концепція Нової української школи. URL: https://osvita.ua/legislation/Ser_osv/54258/
2. Моніторинг НУШ. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/nova-ukrayinska-shkola/nush-doslidzhennya-stan-sformovanosti-chitackoyi-ta-matematichnoyi-kompetentnostej-vipusknikiv-pochatkovoyi-shkoli-zakladiv-zagalnoyi-serednoyi-osviti>
3. Національна стратегія розбудови безпечного і здорового освітнього середовища у новій українській школі: Указ Президента України від 25 травня 2020 року № 195/2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/195/2020#n10>
4. Нова українська школа: poradnik dla vchytelja / Під заг. ред. Бібік Н. М. К.: ТОВ «Видавничий дім «Плеяди», 2017. 206 с.
5. Положення про психологічну службу у системі освіти України від 22.05.2018 № 509. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0885-18>.
6. Психолог у НУШ: радісно та впевнено руш! Путівник психолога в Новій українській школі / Заг. ред. Є.В. Афоніна, О.О. Заріцький, Н.В. Міщенко. Краматорськ : Витоки, 2018. 250 с.

7. Психологічна служба: Підруч. / [В.Г. Панок (наук. ред.), А.Г. Обухівська, В.Д. Острова та ін.]. Київ : Ніка-Центр, 2016. 362 с.
8. Чемодурова Ю.М. Напрями профілактичної роботи закладу освіти щодо створення безпечного освітнього середовища: Методичні рекомендації для працівників психологічної служби // Основні орієнтири розвитку системи освіти Запорізької області в контексті реалізації Концепції «Нова українська школа» в умовах очної, дистанційної та змішаної освіти у 2021/2022 навчальному році: метод. рекомендації : у 3-х ч. / відп. ред. О. Варецька; упор. Т. Верозубова; тех. ред. О. Тонне; ДОН ЗОДА, КЗ «ЗОІППО» ЗОР. Ч. І. Науково-методичне забезпечення діяльності закладів освіти. Електронний аналог друкованого видання (електронна книга). Запоріжжя: СТАТУС, 2021. С. 128-133.